

BURHAN ARPAD

11.8.89

77-521059

Eski İstanbul Sinemaları: I

Lale Film kurucusu, Türk film ve sinema alanında yetmiş yıla yakın hizmet vermiş Cemil Filmer, "Hatıralar" adını taşıyan bir kitap yayınladı. Önsözünde şöyle diyor:

"Türk sinema dünyasının en eski temsilcilerinden biriyim. Belki de tek kaldım. Ömrümün 65 yılı sinemayla içiçe geçti. İlk konulu Türk filmi için çekilenlerden biriydim."

Cemil Filmer, Birinci Dünya Savaşı yıllarında başladığı filmcilik serüvenini mütareke yıllarında da sürdürdü. Halide Edip hanımın, Sultanahmet mitinginde yaptığı konuşmayı filme aldı. Daha sonra işletmeciliğe başladı. Lale Film'i kurdu. İlk büyük sinemasını İzmir'de açtı. Sonrası, büyük çabalar, iş çekişmeleri, yorgunluklar ve sevinçlerle dolu uzun, çok uzun bir iş adamı hayatı.

Cemil Filmer'in anlattığı kişilerden, olaylardan, film serüvenlerinden kimilerini ben de tanıdım. Kitapta sözü geçen Bankalar Caddesi Adlet Hanı'nda film dağıtıcı bürolarından Hilâl Sineması için filmler aldım. Lale Film'den şimdi adını çıkaramadığım otuz bölümlük bir Amerikan serüven filmi aldığımı, sinemada uzun süre bobinatörde elden geçirip kopuk ve yırtık parçaları onardığımı hatırlarım.

Filmer'in kitabı, bana eski İstanbul sinemalarını hatırlattı. 1920'li yılların sinemalarını, müzik eşliğinde sessiz film gösterilen küçük salonları. İstanbul semtinin ünlü Direklerarası'nda, daha çok sinema oynanan dört beş salon vardı. Eski Fevziye Kiraathanesi biraz onarılarak meydana getirilmiş tek katlı salon, tahta perdeyle ikiye bölünmüştü. Bir yanda hanımlar, öte yanda beyler otururdu. Salonun sağında locamsı bir yerde keman ve piyanodan oluşan bir müzik topluluğu, perdede koşuşan siyah beyaz görüntülere uygun ezgiler çalardı. Sanırım Eddie Polo adlı bir Amerikan dedektifinin oynadığı "X Işını" adlı bir filmi ve bizim "Ateşten Gömlek" filmi o salonda seyrettim. On yıl kadar ayakta kalmış olan o salon bir çok ad değiştirdi. Emperyal Sineması, Güneş Sineması, Felek Sineması adlarını aldı. Türk salonu adıyla dans salonu oldu. Şahir Opereti ve Raşit Rıza toplulukları birer Ramazan orada oynadı. Sonra, yıktırıldı. Daha büyük bir sinema yaptırılmak için. Fakat izin çıkmadı. Uzun süre arsa olarak kaldı. Günün birinde belediyece kamulaştırıldı. O salonun az ötesinde Şark Tiyatrosu vardı. 1925'lerde Hilal sineması oldu. Daha ötede, Milli Sinema vardı. Eski bir iş hanından dönüştürülerek önce Ertuğrul Sineması yapıldı. Sonra Kadri Cemali, Milli Sinemayı o salonda açtı. Milli Sinema, o günler İstanbul'unda seçkin kişilerin ve aydın çevrenin gittiği bir salondur. Alman ve Fransız filmlerinin en güzelini gösterilirdi. Gündüzleri piyano, geceleri keman, violonselden oluşan bir "üçlü" çalardı. Milli ve Hilâl'in karşısında "Millet" ve "Ferah"ta önceleri arada bir, ya da tiyatro programıyla birlikte film gösterilirdi. Sonraları her iki salon sinema oldu. Daha sonra Ferah yandı, Millet (sonraları Turan) adını aldı. Şimdi 90 odalı bir iş hanı. Şehzadebaşı'ndan Sultanahmet'te Alemdar Sineması'na kadar, uzun süre çalışmış başka sinema yoktu. Daha doğrusu kısa süre çalıştırılmış küçük iki salon dışında. Çarşıkapı'da Zuhâl Sineması, Divanyolu'nda İstiklâl Sineması. Zuhâl Sineması, daha önce Nermin Bar adıyla kullanılmıştı. İstiklâl Sineması, şimdi Sağlık Müzesi'nin altında eski bir garajdan sinemaya dönüştürülmüştü. Gülhane Parkına inerken yolun solunda var olan tek katlı Alemdar Sineması, on yıl öncesine kadar çalıştırıldı. Yapısı yine duruyor. Fakat sinema olarak değil, otomobil galerisi olarak kullanılıyor. İstanbul semti sinemalarının son ikisi Sirkeci'deydi: Kemal Bey Sineması ve Ankara Caddesi'nin hemen bitiminde ve sağda Aliefendi Sineması vardı.

İstanbul semti sinemalarıyla ilgili pek çok anım vardır. Kemal Film'in Muhsin Ertuğrul rejisörlüğüyle çevirdiği filmleri o sinemalarda izledim. Konulu ilk Türk filmi Binnaz'ı (Eser: Yusuf Ziya Ortaç, rejisör: Ahmet Fehim) Şehzadebaşı'nda, Felek, Milli, Hilâl sinemalarında gördüm. Yedinci sanat niteliğine yeni ulaşmış sessiz filmlerin bugün klasikleşmiş örneklerini yine o salonlarda izledim. Sessiz filme eşlik eden piyano, ya da küçük orkestralar dinleyerek çoksesli müziğe kulak alışkanlığını da o sinemalarda kazandım.

Eski İstanbul Sinemaları: II

İstanbul'un Beyoğlu sinemaları, Yüksek Kaldırım'da başlardı. Yokuşun solunda küçük bir salon vardı. Adı Majestik olan o sinemada hemen sadece serüven filmleri gösterilirdi. On yıl öncelere kadar film gösterilen o salon bir süredir kereste deposu olarak kullanılıyor.

Galatasaray'a giderken solda Suriye Pasajı'nın en sonunda çok küçük, belki de bir yüz kişilik Santral Sineması vardı. Bir süre çiçek mezar yeri olarak, şimdi de kürkçü deposu olarak kullanılan Santral Sineması'nda kısa filmlerden oluşan bir Şarlo programı izlemiştim.

Yıkıtılan Tepebaşı bahçesinin köşesinde, amfiteyatroya diye bilinen yerde (sonraları İstanbul Şehir Tiyatrosu Komedi Bölümü) Asri Sinema vardı. Asri Sinema'da Goldenbeg adlı şefin yönetiminde salon orkestrası ilgi toplardı. Aslında Beyoğlu'nun büyük sinemalarının hepsinde değerli salon orkestraları çalardı. Özellikle gece programlarından önce bir çeşit açılış konserleri verilirdi. Bu orkestralar arasında en ünlüsü, Opera Sineması'nda çalan Zirkin-Arnoldi Topluluğu'ydu. Sessiz film döneminde, müzik eşliği, yedinci sanatın vazgeçilmez bir parçasıydı. Buna çok önem veren büyük yapımcılar, ayrıntılı açıklamalı eşlik müziği programlarını filmle birlikte gönderirlerdi. Şöyleydi: Filmin sahnesi kısaca belirtildikten sonra hemen yanına çalınacak parçanın kaç dakika süreceği yazılırdı. Ayrıca parçanın niteliği, neşeli, hüznü, gürültülü gibi deyimlerle açıklanırdı. Dünya Telif Hakları Yasası göz önünde tutularak, eşlik müziğinde çalınacak parçaların telif hakları ajansının adı da belirtilirdi. Eşlik müziğine verilen önemi belirtmek için bir örnek vereyim. 1928'de Taksim'de Majik Sineması'nda Macar Rapsodisi filmi gösterilmişti. Ünlü besteci Franz List'in hayatını konu almış filmde yer yer Macar Çigan Orkestrası vardı. Bunu değerlendiren yapımcılar, filmde rol almış Şandor Çigan Orkestrası'nı da İstanbul'a göndermişlerdi. Beyazperdede Çigan orkestrasının görüldüğü sahnelerde, Majik Sineması'nın salon orkestrası susuyor ve orkestranın hemen orada yer almış Şandor Orkestrası başlıyordu. Beyazperdede sessiz görünen Şandor ve arkadaşları salonda canlı görünüyorlar ve çalıyorlardı.

Galatasaray'ın hemen ötesinde küçük bir sinema vardı. Giriş yerinde aynalar bulunan küçük sinema salonunun adı: Şık Sinema'ydı. Sesli filmin sessiz filmi hızla uzaklaştırdığı 1930 başlarında Şık Sinema'da, daha çok Almanca ve müzikli filmler gösterilirdi. Willi Forst'ün "İki Kalp Bir Olunca" filmi (Müzik: Robert Stolz) o küçük sinemada haftalarca gösterilmişti. Şimdi bir banka şubesi olarak kullanılan Şık Sinema'da Gazap Üzümleri, Şarlo, Altına Hücum gibi sanat filmleri ikinci gösteriliş olarak sunulurdu. Şık'tan az ötede Alkazar, Amerikan, Yıldız sinemaları vardı. Amerikan Sineması bir süre Havagazı İşletmesi Bürosu olarak kullanıldı. Şimdi bir banka şubesi. Yıldız Sineması Etibank Hanı oldu. Sadece Alkazar Sineması ayakta kaldı. Seks filmleri gösterilen bir salon olarak.

Şık Sinema'nın tam karşısında küçük bir sinema daha vardı. Adı Oriento olan o sinemanın önünde elektrikli piyano çalardı. Müşteri çekmek için. Oriento'nun az ötesinde, o günlerin en büyük ve lüks salonu olan Opera vardı. Salonun bütün iç duvarları Rus ressamların binbir gece konulu büyük panolarıyla kaplıydı. Sonraları İpek Sineması adını alan o salonda bütün sessiz sinema orkestrasının en ünlüsü olan Zirkin-Arnoldi Topluluğu çalardı. İpek Sineması sonraları Belediye Şehir Tiyatrosu olarak kullanıldı. Şimdi bir konfeksiyoncu. Az ötede, Yeşilçam Sokağının ortasına doğru solda Melek Sineması, yeni yapılmıştı. Daha önceleri Skating Palas paten ve eğlence salonunun yerinde. Şimdi Emek Sineması adını taşıyan Melek Sineması, o günlerin seçkin seyircilerinin buluşma yeriydi. Yeşilçam'a girişin hemen başlangıcında, şimdi Lüks Sineması'nın bulunduğu yerde Eclair Sineması vardı. Türkçe adı, sanırım, Şark Sineması'ydı. Daha eskilerde Verdi, sonraları Odeon adıyla uzun süre yabancı tiyatro topluluklarının oynadığı o salonda İkinci Dünya Savaşı yıllarında daha çok Alman filmleri gösterilirdi. Saray Sineması blokunun yerinde, Lüksemburg Sineması ve Lüksemburg Apartmanı vardı. Fransızların 1925 yapımı ünlü "Kurtlar Mucizesi" filmi orada gösterilmişti.

İstanbul'da sesli ilk filmin gösterildiği salon Elhamra Sineması'dır. Şimdi de sinema olarak kullanılan Elhamra'da gösterilen ilk sesli film Broadway Melody adını taşır. 1929 sonlarına rastlar. Bu salonların dışında birkaç sinema daha vardı. Pangaltı'da Pangaltı Sineması, Kadıköy'de Apollon, Mısırlıoğlu, Yeldeğirmeni, Kumkapı ve Bakırköy'de birer küçük salon. 1920-1930 yılları İstanbul sinemaları panoraması özetle verilmiş oldu kanısındayım.

İlk sesli film makineleri Western Elektrik Amerikan makineleriydi. Sonra Almanların Tobis Klang-Film makineleriyle de donandı sinemalar. Eski İstanbul sinemalarının ilginç bir özelliği vardı. Film bitip de seyirci salonu boşaltırken, beyaz perdede "Teşekkür ederiz, yine teşrif buyrunuz" yazısı bir süre görülürdü.

Evet: "Teşekkür Ederiz!"

